

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

MUSİQİ MÜƏLLİMLİYİ İXTİSASI ÜZRƏ PEŞƏ VƏ ŞƏXSİ KEYFİYYƏTLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI

İxtisas: 5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası (musiqinin tədrisi metodikası)

Elm sahəsi: Pedaqogika

İddiaçı: **Kəmalə Qasım qızı İsmayılova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi U.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqoji elmlər doktoru, professor
Tamilla Fərrux qızı Kəngərinskaya

Rəsmi opponentlər: pedaqoji elmlər doktoru, professor
Vidadi Cəmil oğlu Xəlilov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Sevinc Sərdar qızı Əliyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Ulduz Mirpaşa qızı Miriyeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

Xalq artisti, professor
Fərhad Şəmsi oğlu Bədəlbəyli

Dissertasiya
şurasının elmi katibi:

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Leyla Ramiz qızı Zöhrabova

Elmi seminarın sədri:

pedaqoji elmlər doktoru, professor
Tamilla Əli qızı Bağirova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəli Azərbaycanın sosial iqtisadi və mədəni inkişafında baş verən yeni mərhələ bir tərəfdən, demokratik proseslərə, dünya təhsil sisteminə inteqrasiyaya və onun normativ standartları ilə ayaqlaşmaya, digər tərəfdən, Azərbaycan xalqının musiqi-mədəni, humanist ənənələrinin dirçəlməsinə gətirib çıxarmışdır.

Tələbənin gələcək musiqi-pedaqoji fəaliyyətinin yüksək professional səviyyədə hazırlığı təkcə lazımi kompetensiyaların əldə olunması ilə deyil, eyni zamanda insan mənəviyyatının əsasını təşkil edən şəxsi, mənəvi dəyərlər kompleksi ilə, fəal yaradıcılığa sövq edən potensial qabiliyyətlərlə müəyyən olunur. Müasir cəmiyyət yüksək peşə vərdislərinə, professional bilik və bacarıqlara, yaradıcı qabiliyyətlərə, təşəbbüskarlığa, müstəqilliyə, mədəniyyətə, intellektə, mənəviyyətə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik pedaqoq-şəxsiyyətlərə ehtiyac duyur. Bu vəzifələr ali tədris ocaqlarında musiqiçi-pedaqoqun professional hazırlığı üçün əhəmiyyətli və mükəmməl islahatların keçirilməsini tələb edir.

Ali tədris müəssisələrində təhsil prosesi gələcək musiqi müəllimlərinin həm şəxsi, həm də professional bacarıqlarının vəhdəti üzərində qurulan kompleksli hazırlıq həyata keçirməlidir. Tələbə-musiqiçilərin müsbət professional və şəxsi qabiliyyətlərinin kompleksli metodikası dedikdə, hazırkı tədqiqat işində ortaya qoyulan ilkin didaktik müddəalar nəzərdə tutulur. Bu müddəalar təhsildə inteqrativ sistemin yaradılmasının zəruriliyi ilə səciyyələnir və pedaqoji-şəxsi hazırlığın qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır.

Dərs vermək – yaradıcı xarakterli mürəkkəb psixi prosesdir. Burada çoxsaylı və müxtəlif amillər birləşir. Pedaqoji işə laqeyd, mexaniki yanaşmaq olmaz – bu ən insanpərvər peşələrdən biridir. Musiqi müəlliminin peşəkar təcrübəsi onun şəxsi göstəricilərinə heç də həmişə uyğun gəlmir. Bu isə musiqi-pedaqoji fəaliyyətin ümumi nəticələrinə mənfi təsir edir.

Ali təhsil müəssisələrində musiqi müəllimlərinin pedaqoji hazırlığı yetəri dərəcədə həyata keçirilmir, çünki bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki mühüm amillərin inteqrasiyası: tələbənin professional

bilik, bacarıq və qabiliyyətlərinin şəxsi keyfiyyətlərlə qarşılıqlı əlaqəsi kompleksli təhsil sistemində mövcud deyildir. Bu isə pedaqoji peşədə vəhdət təşkil edir və onun uğuru və səmərəliliyini müəyyən edir.

Hazırkı problemin aktuallığı məhz bu mühüm amil ilə müəyyən olunur. Bu isə onun elmi cəhətdən tədqiqinin əhəmiyyətini şərtləndirir və onun praktik olaraq həyata keçirilməsindən ötrü müvafiq üsullar axtarışını zəruri edir. Beləliklə, tədqiqatın aktuallığı aşağıdakı kimi şərtləşdirilmişdir:

- tələbələrin professional musiqi-pedaqoji hazırlığı zamanı təzadların müşahidə olunması;

- tələbələrin təlim-tərbiyə prosesində professional və şəxsi keyfiyyətlərinin harmonik əlaqəsini təmin edən kompleksli metodikanın mövcud olmaması.

Azərbaycanda müasir elmi-pedaqoji fikrin inkişafına A.Y.Seyidov, M.M.Mehdizadə, M.A.Muradxanov, N.M.Kazımov, Q.M.Əhmədov, Y.P.Talıbov, İ.A.Mollayev və digərlərinin elmi əsərləri və fəaliyyəti böyük töhfədir.

Musiqi müəllimlərinin professional hazırlığı probleminin tədqiqində B.V.Asafoyev¹, Y.B.Əliyev², E.B.Abdullin³, D.B.Kabalevski və başqa rus alimlərinin elmi əsərləri fundamental rol oynamışdır. V.N.Myasişev⁴, K.K.Platonov⁵, A.G.Asmolov⁶, Yu.V.Şerbatıx⁷ və b.

¹ Асафьев, Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В.Асафьев. ред. и вступ. стат. Е.М.Орловой. – Ленинград: Музыка, – 1973. – 144 с.

² Алиев, Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта / Ю.Б.Алиев. – Москва: Гуманит. изд. Центр. ВЛАДОС, – 2000. – 336 с.

³ Абдуллин, Э.Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования: Учебное пособие к спецкурсу «Основы методологической культуры учителя музыки» / Э.Б.Абдуллин, науч. ред. В.А.Сластенин. – Москва: Прометей, – 1990. – 186 с.

⁴ Мясисев, В.Н. Психология отношений / В.Н.Мясисев – Москва: Модек, – 1995. – 356 с.

⁵ Платонов, К.К. Структура и развитие личности / К.К.Платонов – Москва: Наука, – 1986. – 256 с.

⁶ Асмолов, А.Г. Психология личности. Культурно-историческое понимание развития человека / Асмолов А.Г. – Москва: Смысл, – 2019. – 448 с.

⁷ Щербатых, Ю.В. Общая психология / Ю.В.Щербатых. – Москва: Питер, – 2008. – 272 с.

tərəfindən şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı probleminə həsr olunmuş psixologiya sahəsindəki əsərlər aparılmış tədqiqatlar üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Tələbələrin professional musiqi-pedaqoji təhsilinin təkmilləşdirilməsi sahəsində Azərbaycan alimlərindən S.D.Quliyev, N.S.Məlikməmmədov, V.D.Xəlilov, O.M.Rəcəbov, S.M.Əskərova, M.R.Dadaşova, T.F.Kəngərinskaya, J.Q.Qədimova, T.Ə.Bağırova və digərlərinin elmi əsərlərində əldə olunmuş böyük elmi-tədqiqi və metodik təcrübə ümumiləşdirilmişdir. Bu elmi əsərlərdə musiqi təlim-tərbiyəsinin müxtəlif aspektləri, musiqi-ifaçılıq aktivliyi, yaradıcı müstəqillik, eyni zamanda gələcək musiqi müəllimlərinin musiqi-nəzəri bilik səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi məsələlər tədqiq olunmuşdur.

Şagirdlərin musiqi təlim-tərbiyəsinin müxtəlif problemləri M.Z.Tuayeva⁸, A.V.Hüseynova⁹, F.Ş.Hidayətova¹⁰, S.S.Əliyeva¹¹, A.H.Qəribova¹², N.M.Kamilova¹³ və bir sıra digər alimlərin elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini tələbələrin peşə və şəxsi keyfiyyətləri, tədqiqatın predmeti – musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə tələbələrin qarşılıqlı əlaqə əsasında peşə və

⁸ Туаева, М.З. Содержание и формы экспериментальной работы по комплексному обучению учащихся школы-студии Бакинской музыкальной академии им. Уз.Гаджибейли: / автореферат дис. доктора философии по педагогике. / – Баку, 2010. – 30 с.

⁹ Hüseynova, A.V. İbtidai sinif musiqi dərslərində şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin formalaşması üzrə işin sistemi: / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2015. – 26 s.

¹⁰ Hidayətova, F.Ş. İbtidai siniflərdə musiqi dərslərində şagirdlərin vətəndaşlıq tərbiyəsinin imkanları: / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2010. – 20 s.

¹¹ Əliyeva, S.S. Musiqi kurikulumu əsasında sinif müəllimlərin hazırlığının yüksəldirilməsi üzrə işin sistemi: / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2013. – 30 s.

¹² Qəribova, A.H. Məktəbəqədər müəssisələrdə uşaqların musiqi tərbiyəsi üzrə işin təşkili: / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2014. – 26 s.

¹³ Kamilova, N.M. Musiqi məşğələlərində şagirdlərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi üzrə işin imkan və yolları: / pedaqogika üzrə elmlər doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2017. – 30 s.

şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşma prosesi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyəsində onların peşə və şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşması üçün kompleksli metodikasının işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

İşin predmeti, məqsədi və elmi fərziyyəsinə müvafiq olaraq aşağıdakı vəzifələr irəli sürülmüşdür:

1. Tələbələrin musiqi-pedaqoji təlim-tərbiyəsi sahəsində elmi-nəzəri, metodik və praktik təcrübənin təhlili.

2. Musiqi-pedaqoji ustalıq anlayışının mahiyyəti və spesifikasiyalarının müəyyənəndirilməsi, onun məzmununun əsas hissələrinin üzə çıxarılması.

3. Musiqi-pedaqoji fəaliyyətinin başlıca göstəricilərinin klassifikasiyası.

4. Tələbələrin professional musiqi-pedaqoji hazırlığının xüsusi kompleksli metodikasının işlənilib hazırlanması.

5. Hazırkı kompleksli metodikanın təcrübi-eksperimental iş prosesində, eləcə də musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyəsi zamanı həyata keçirilməsi.

6. Təcrübi-eksperimental işin nəticələrinin təhlili və ümumiləşdirilməsi, əldə olunmuş işin yekun nəzəri və praktiki nəticələrinin müəyyənəndirilməsi.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat prosesində aşağıdakı metodlar tətbiq olunmuşdur:

1. Tələbələrin təlim-tərbiyəsi və təhsilinin tarixi, nəzəriyyəsi və təcrübəsinin tədqiqi və analizi.

2. Görkəmli pedaqoq və metodistlərin metodik və praktik təcrübəsinin öyrənilməsi.

3. Tələbələrin təlim-tərbiyəsi və onların musiqi-pedaqoji təcrübəsi prosesinin müşahidə olunması.

4. Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlıq səviyyəsinin müqayisəsi, pedaqoji söhbətlər, anketləşdirilmə, test tapşırıqları və müsahibələr.

5. Musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin nümunəvi dərslərinin, imtahan, seminar və konfranslarda çıxışlarının təhlili.

6. Pedaqoji eksperimentin konstataasiya, formalama və

korrelyasiya növlərinin tətbiqi.

7. Ali təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə keçən tələbələrin professional və şəxsi keyfiyyətlərinin harmonik əlaqəsinin effektiv imkanlarının axtarılması və öyrənilməsi.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Tələbələrin ali təhsilinin müasir prosesi onların professional musiqi-pedaqoji hazırlığını şərtləndirir və ənənəvi metodika ilə yanaşı, innovasiyalı tədris üsullarının tətbiqini aktuallaşdırır.

2. Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığı çox zaman reallaşmış, gerçəkləşməyən böyük potensial və perspektivlər cəmiyyətdədir.

3. Ali müəssisələrdə tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığı prosesində neqativ tendensiyalardan biri də onların topladığı professional bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin şəxsi keyfiyyətlərinin inkişaf səviyyəsi ilə uzlaşmamasından ibarətdir.

4. Bu amil isə öz növbəsində xüsusi kompleksli metodikanın məqsədyönlü, ardıcıl və effektiv bir şəkildə, şəxsi qabiliyyətlərlə qarşılıqlı əlaqədə işlənilib hazırlanmasını şərtləndirir ki, bu da ümumi musiqi-pedaqoji fəaliyyətin formalaşmasına effektiv surətdə təsir edir.

5. İşlənilib hazırlanmış kompleksli metodikanın praktik surətdə həyata keçirilməsi yerinə yetirilən tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyətini təsdiqləmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıda qeyd olunanlardan ibarətdir:

- ali məktəb pedaqogikasının nəzəriyyə və təcrübəsində tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının professional və şəxsi keyfiyyətlərinin qarşılıqlı və harmonik vəhdətdə olmasının bir problem kimi aktuallığı əsaslandırılır;

- tələbələr tərəfindən əldə edilmiş professional bilik, bacarıq və qabiliyyətlərlə onların şəxsi keyfiyyətlərinin inkişaf səviyyəsinin uyğunsuzluğu üzə çıxarılır;

- musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrlə aparılan nəzəri və praktiki təhlil, eləcə də iş təcrübəsi əsasında onların professional və şəxsi qabiliyyətlərinin harmonik əlaqəsinin zəruriliyi müəyyən olunmuşdur;

- musiqi-pedaqoji peşənin formalaşmasında bu əlaqənin effektivliyi və zəruriliyi elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır;

- professional və şəxsi keyfiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsinə effektiv

surətdə təsir edən kompleksli metodika həm elmi cəhətdən, həm də eksperimental-təcrübi baxımdan işlənib hazırlanmışdır;

- kompleksli metodika təcrübi-eksperimental iş prosesində həyata keçirilmişdir, onun nəticələri tədqiqat işinin nəzəri və praktiki əhəmiyyətini tam şəkildə təsdiqləmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti:

- ali müəssisədə təhsil prosesində tələbənin professional və şəxsi keyfiyyətlərinin harmonik əlaqəsinin həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti və zəruriliyi müəyyən olunmuşdur;

- musiqi-pedaqoji fəaliyyəti uğurla və effektiv surətdə həyata keçirilməsinə imkan verən kompleksli metodika işlənib hazırlanmışdır;

- ali müəssisədə təhsil prosesində hazırkı kompleksli metodikanın digər ixtisaslar üzrə geniş praktiki tətbiqinin mümkünlüyü üzə çıxarılmışdır.

Aprobasiyası və tətbiqi. Müəllifin nəşr olunan elmi əsərlərində, onun ali müəssisələrdə keçirilən elmi-praktiki konfranslardakı məruzələrində, musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin açıq dərslərindəki çıxışlarında, Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasının müzakirəsində, Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunda Təhsil problemləri şöbəsinin müzakirəsində, Rusiya Təhsil Akademiyasının Təhsil və Pedaqogika İnstitutunun təlim laboratoriyasının müzakirəsində, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin “Musiqi və onun tədrisi metodikası” kafedrasının müzakirəsində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Burada 10 cədvəl, 6 qrafik təsviri verilmişdir. “Giriş” 10 səhifə olmaqla 18 469 işarədən, I fəsil 58 səhifə olmaqla 112 141 işarədən, II fəsil 35 səhifə olmaqla 56 891 işarədən, nəticə isə 11 səhifə olmaqla 20 898 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi 136 səhifədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi mətn hissəsi

(cədvəllər, qrafiklər və ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla) 117 səhifə və 206 494 işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” bölməsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyekti, predmeti, məqsədi və vəzifələri, metodları müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi yeniliyi, təcrübi əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir.

I fəsl “**Tələbələrin peşə və şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşması probleminin elmi-nəzəri və metodik tədqiqi**” adlanır və üç paragrafdan ibarətdir.

1.1. “Ali musiqi-pedaqoji təhsil sisteminin səciyyəvi təmayülləri” tədqiq olunur.

Çağdaş musiqişünas-alimlər, ali təhsil ocaqları və müəssisələri üzrə mütəxəssislər belə bir fikri təsdiq edirlər ki, Azərbaycanda müasir peşəkar musiqi təhsil sistemi üçün dünya təhsil sistemi ilə integrasiya səciyyəvidir. Bununla bərabər tədqiqatçılar belə bir fikri qeyd edirlər: *“Ali təhsilin müasirləşdirilib, modern hala gətirilməsinin yeni yolları bir tərəfdən, aparıcı və qabaqcıl xarici təhsil praktikasının təcrübəsinə istinad etməli, digər tərəfdən isə – milli pedaqoji mədəniyyətə dayaqlanan və müasir mədəni-pedaqoji ənənələrdən irəli gələn müasir təhsilin reallıqlarına söykənməlidir. Buna görə də Azərbaycanda təhsil sistemi qarşısında duran vacib məsələ ondan ibarətdir ki, qloballaşma prosesinin intensivləşərək daha da güclənməsi şəraitində milli və bəşəri dəyərlərlə şərtlənən, eyni zamanda müasir tələblərə cavab verən yeni təhsil prinsipləri formalaşsın”*¹⁴.

Ümumilikdə, çağdaş musiqi təhsili sahəsində aparılan təhlillər göstərir ki, onun inkişafı üçün əsas istiqamətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- musiqi təhsilinin məqsəd, məzmun və metodlarının yenidən

¹⁴ Ахмедов, Г.Г. Некоторые аспекты модернизации высшего образования Азербайджана в контексте глобализации // Развитие образования в странах СНГ. Сб. науч. трудов международной конференции, – Москва: – ИТ и ИП РАО, – 2005, – с. 26.

mənalandırılması;

- musiqiçi-pedaqoqlar tərəfindən şagirdlərə bir şəxsiyyət kimi diqqətin artırılması;

- musiqi məşğələlərinin spesifikasiyasının üzə çıxarılmasına doğru yönəldilmiş intensiv yaradıcı axtarışlar.

Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığı probleminə kompleksli yanaşmaya üç aspektdən baxılmalı və bu aspektlərin integrasiyası öz əksini tapmalıdır:

- musiqi-pedaqoji fənlərin məzmununun təkmilləşdirilməsi;

- tələbələrin praktiki fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi və genişləndirilməsi;

- tələbələrdə professional fəaliyyətin tələb etdiyi müsbət (şəxsi) keyfiyyətlərin üzə çıxarılması və tərbiyə olunması, bu keyfiyyətlərdən onların iş prosesində tətbiq edilməsi.

Hazırkı kompleksli yanaşma ali təhsil müəssisələrində nəzəri, praktiki və şəxsi hazırlığın tam və əsaslı şəkildə təşkilini təmin edə bilər. Bu kompleksli sistemin həyata keçirilməsi tələbələrin həm professional bilik, bacarıq və qabiliyyətinin inkişafına, həm də onların mənəvi kamilləşməsinə imkan verəcək.

Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının tədqiqi ilə bağlı aparılan təhlillər bir daha sübut edir ki, xüsusi kompleksli metodika yaradılmalı, nəzəri (bilik), praktiki (fəaliyyət) və şəxsi (mənəvi) keyfiyyətlər əldə rəhbər tutulmalıdır. Belə üsullar sistemi və ümumilikdə tədris-metodik üsullar məcmusu adı çəkilən kompleksli metodikanın bütün tərkib hissələrinin harmonik əlaqəsini həyata keçirməyə imkan verə bilər.

1.2. “Tələbələrin musiqi-pedaqoji təhsilində humanizm ənənələri: ənənə və müasirlik” problemi araşdırılmışdır.

Müasir pedaqogika bir humanitar elm sahəsi kimi humanitar elmin dərk olunma üsullarının tətbiqinə əsaslanır. Müasir pedaqoji elm sahəsində humanitar meyillərin aktuallığı musiqi təlim və təhsilində mühüm didaktik müddəaların təkrar gözdən keçirilməsinə səbəb olmuşdur. Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının peşəkar və kompleksli təşkili məsələsinə gəldikdə bu, özünü ilk növbədə büruzə verir. Hazırkı problemin mahiyyəti ondadır ki, professional və şəxsi keyfiyyətlər bir-biri ilə qarşılıqlı harmonik əlaqədə olmalıdır.

Tolerantlıq, insansevərlik, etik mədəniyyətin yüksək inkişaf həddi, insaniyyət, insanpərvərlik kimi keyfiyyətlər buna misaldır. Bütün bu keyfiyyətlər tələbənin musiqi-pedaqoji fəaliyyətinin müvəffəqiyyəti və effektivliyi üçün zəruridir. Humanist təhsilin əsasları əvvəlki illərdə də işlənib hazırlanmışdır. Lakin o zamanlar humanist təhsilin gerçəkləşdirilməsi üçün şərait yaradılmamışdı. *“Humanizm ideyaları – humanizm ideyalarının konkret tarixi forma təşkili və inkişafı olub, insanın ətraf aləmə özünəməxsus münasibətini ifadə etmişdir. O, təkcə dünyanı əks etdirməmiş, eyni zamanda müxtəlif subyektlərin ünsiyyət vasitəsi olmuşdur”*¹⁵.

Təhsilin humanizasiyası üçün ən mühüm vasitə – onun humanitarizasiyasından ibarətdir. Humanitarizasiyanın iki aspekti vardır. Birinci aspekti insan, insanpərvərlik, insansevərlik haqqında bilik və məlumatların artırılması, bütün tədris fənlərinin humanitar aspektinin gücləndirilməsi kimi müəyyənləşdirmək olar. Bu məsələ tədris planının və müvafiq tədris fənlərinin təşkili prosesində həllini tapır.

İkinci aspekt – humanitar fənlərin tədris olunma keyfiyyətinin artırılmasından və qeyri-humanitar fənlərinin humanizasiyasından ibarətdir. Bu məsələ hər bir fənn üzrə təqdim olunaraq, bəşər mədəniyyətinə dair eyni mövzuların daha qabarıq təhlili ilə həll olunur.

Milli təhsilin tarixi inkişafına diqqət yönəldikdə, Azərbaycanda bərqərar olan humanist təlim-tərbiyənin zəngin ənənələri üzə çıxır və onun aktuallığı heç bir şübhə doğurmur. Qərbi Avropanın görkəmli humanistləri tərəfindən XIV-XV əsrlərdə təbliğ olunan təlim-tərbiyə ilə bağlı bir sıra ideyalar Şərqdə hələ XII-XIII əsrlərdən məlum idi. Bu təlim Şərq mütəfəkkirləri, şairləri tərəfindən daha əvvəllər irəli sürülmüşdü. Bu ənənələrin həyatiliyi və yüksək potensialı tükənməz idi və ona görə də bu gün dünya səviyyəsində integrasiya edir və mühüm fikir kimi heç bir şübhə doğurmur.

Hazırda Azərbaycan pedaqoji fikir tarixinə ekskurs edib, müasir pedaqoq-alim təfəkküründə təlim-təhsil ənənələrinin yenidən

¹⁵ Баткин, Л.М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления // Из истории мировой культуры – Москва: Наука, – 1978, – с. 209

mənalandırılaraq dərk olunması, keçmişin təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi, bu təcrübənin hazırkı şərait və vəziyyətlərə uyğunlaşdırılaraq tətbiq olunması, bu təcrübənin müasir həyata daxil etdiyi ən dəyərli cəhətlərin istifadə olunması xüsusən aktual və zəruridir.

XX əsrin sonunda alimlər tərəfindən dialoq – humanitar biliyin müxtəlif sahələrində metodoloji baza kimi nəzərdən keçirilməyə başlamışdır. Bununla bərabər, dialoq – professional fəaliyyətin, o cümlədən pedaqoji fəaliyyətin müxtəlif növlü prinsipləri kimi də çıxış edir. Pedaqoji dialoqa əsasən müəllim və tələbə idrak prosesi və ünsiyyətin subyektləri kimi çıxış edirlər. Hazırda alimlər bunu pedaqoji fəaliyyətin prinsipi kimi müəyyənləşdirmişlər. Çünki bu prinsip müəyyən mənada müəllimin fəaliyyətini əks etdirir, onun “subyekt-subyekt” ilə qarşılıqlı əlaqə ideyasının gerçəkləşdirilməsini müəyyənləşdirir.

1.3. “Tələbələrin professional musiqi-pedaqoji peşə hazırlığının əsas göstəriciləri və kompleks metodikasının quruluşu”na həsr olunur.

Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlıq problemi ali təhsil sisteminin ən aktual məsələlərindən biridir. Bu problemin mövcudluğu ilk əvvəl, pedaqoji peşənin çoxfaktorlu xarakteri və kompleksli məzmunu ilə bağlıdır. Yəni, professional bilik, bacarıq və qabiliyyətlər (ifaçılıq, psixoloji-pedaqoji) ilə yanaşı, bu problem həm də şəxsi keyfiyyətləri özündə cəm edir.

Musiqiçi-pedaqoq peşəsi musiqi-pedaqoji bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin, müxtəlif təhsil texnologiyalarının zəruriliyini şərtləndirməklə bərabər, tolerantlıq, universal mədəniyyət, elmlilik, əxlaq qaydaları, ədəb və artistizm tələb edir.

Musiqi-pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb və çoxtərkibli kompleksdir. Onun daxilində zəruri olan professional və müsbət şəxsi keyfiyyətlər bir-biri ilə fəal surətdə integrasiya edir və bu proseslərin tam şəkildə biləşməsinə əlverişli şərait yaradır. Bir sıra alimlər tərəfindən bu peşə üçün mühüm olan harmonik sintez vurğulanmışdır: *“İnsanın professional hazırlığı və şəxsi keyfiyyətləri pedaqoji peşə daxilində bir-biri ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Pedaqoji fəaliyyətin müvəffəqiyyəti həm də insanın bu peşəyə meylliliyindən, onun pedaqoji*

bacarıq və qabiliyyətlərindən asılıdır”¹⁶. Musiqi müəlliminin professional hazırlığı da həmçinin öz daxilində universal bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin integrasiyasını ehtiva edir. Bunlardan pedaqoji, musiqi (ifaçılıq, nəzəri, tarixi), psixoloji, artistik, kommunikativ və digərlərini qeyd etmək olar.

Musiqi və pedaqoji hazırlığın qarşılıqlı təsirinin əhəmiyyətini əsaslandıraraq, musiqi-pedaqoji peşə üçün zəruri bir məsələ olan tolerantlığı nəzərdən keçirək. Musiqi-pedaqoji peşənin zəruri keyfiyyətlərindən biri – tolerantlıqdır. Tolerantlıq musiqi müəlliminin şəxsi professional keyfiyyətləri içərisində ən aparıcı və əhəmiyyətli yer tutur. Hazırkı dövrdə alimlər tolerantlığı insan şəxsiyyətinin ən müsbət keyfiyyətlərindən biri kimi vurğulayırlar.

Tolerantlıq – latın sözü olan “tolerantia”dan (tərcümədə – “iltifat” deməkdir) əmələ gəlmişdir. 1995-ci ildə BMT tərəfindən “Dözümlülük prinsiplərinin deklarasiyası” adlanan xüsusi qərar qəbul edilmişdir. Bu qərarla dözümlülüyn məzmunu geniş şəkildə meydana çıxarılır və qeyd olunur ki, *“tolerantlıq – insan individuallığının bütün fərdiyyətinin düzgün dərk olunmasının özünüifadə formasıdır. Tolerantlığa ünsiyyətçilik, fikir azadlığı, ədalət, insaf, vicdan kimi müsbət insani keyfiyyətlər daxildir*”¹⁷.

Musiqi müəlliminin professional keyfiyyətlərinin növbəti mühüm bir göstəricisi isə artistizmdir. Musiqi pedaqogikasında vacib komponent olan artistizm müəllimdən yüksək professional bacarıq və qabiliyyətlə yanaşı, həm də hərtərəfli, universal bilik tələb edir. Müəllimin bir insan kimi də sosial əhəmiyyəti mənəvi, əxlaqi cəhətdən yüksək olmalıdır. Əks təqdirdə, müəllimin artistizmi süni aktyor oyununu xatırladacaq. Əsl pedaqoji artistizm – böyük iş təcrübəsi zamanı əldə olunmuş ustalıqdır, onun əsasını professionalizm və texnika təşkil edir. Məsələn, F.M.Blumenfeldin tələbələrinin fikrinə istinadən: *“... dərs zamanı həmişə yüksək artistizm hökm sürürdü – bu elə bir əlamətdir ki, onsuz ən bilikli müəllimin fortepiano çalğısı da*

¹⁶ Mərdanov, M.C. Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998-2004): [I kitab] / M.C.Mərdanov. – Bakı: Çapaşloğlu, – 2005. – s. 108

¹⁷ Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar, müsahibələr [II kitab] / H.Ə.Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – 1997. – 588 s.

çox vaxt maraqsız, darıxdırıcı və cansıxıcı olur”¹⁸.

Ümumilikdə belə qənaətə gəlirik ki, musiqi müəlliminin peşəsi təkcə musiqi ifaçılığı, pedaqoji və psixoloji bilik, bacarıq və qabiliyyətləri ehtiva etmir. Eyni zamanda burada müsbət şəxsi keyfiyyətlər, universal bilik və ədəb, tolerantlıq və artistizm, insanpərvərlik və etiklik əsas rol oynayır.

Bu müddəaları təhlil edərək biz belə bir qənaətə gəlirik ki, tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının kompleksli sistem şəklində təşkili və onun mahiyyətinin üzə çıxarılması üçün aşağıdakı komponentlər təklif oluna bilər:

1. Musiqi sənəti, pedaqogika və psixologiyaya dair yüksək səviyyəli universal biliklərin əldə olunması;

2. Musiqi təlim-tərbiyəsi texnologiyalarına dərinlən və hərtərəfli yiyələnməsi;

3. Tələbənin professional və müsbət şəxsi keyfiyyətlərinin integrasiyası.

Başqa cür desək, bu kompleksli metodikanın strukturunu üç başlıca funksiya təşkil edir: biliklər “daşıyıcısı” funksiyası, onların “ötürülməsi” və professional-şəxsi özünütəkmilləşdirmə funksiyası. Hər üç funksiya bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir və üç fəaliyyət növünə uyğundur: bilmək, öz üzərində işləmək və kamilliyə qədər özünüinkışaf etdirmək. Beləliklə, işləyib hazırladığımız kompleksli metodikanın məqsədi – professional-şəxsi kamilliyə doğru yönəldilən, tələbədə düşünmək, işləmək və inkışaf etmək bacarığını yetişdirməkdən ibarətdir.

Beləliklə, tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının kompleksli metodikasının məzmununu iki mühüm komponent təşkil edir: professional və şəxsi müsbət keyfiyyətlər. Bunlardan hər biri xüsusi göstəricilərdən ibarətdir. Bu göstəricilər daim dialektik və harmonik inkişafdadır. Onlar vahid, tam professional-şəxsi kompleks əmələ gətirir.

Dissertasiyanın II fəslı “Tələbələrin peşə və şəxsi keyfiyyətlərinin kompleks metodikasının əsasında aparılan

18 Баренбойм, Л.А. На уроках Ф.М.Блуменфельда // – Москва: Вопросы фортепианного исполнительства, – 1965. Выпуск 1. – с. 203.

eksperiment” adlanır və iki paraqraftan ibarətdir.

2.1. “Eksperimentin I dövrü – müəyyənədicə dövr (2012-2014-cü illər)”i əhatə edir.

Təcrübi-eksperimental işin məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir: hazırkı tədqiqatda irəli sürülən nəzəri və metodoloji fikirlərin dəqiqlik dərəcəsinin müəyyən edilməsi; koqnitiv, əməli və şəxsiyyətyönlü hazırlığın qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanan musiqiçi tələbələrə kompleks tədris metodikasının məqsədyönlülüynün və səmərəliliyinin müəyyən edilməsi.

Təcrübi-eksperimental işin mərhələlər üzrə qurulması onun əsas vəzifələrini müəyyən etmişdir:

- tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının ümumi inkişaf səviyyəsinin müəyyən edilməsi (müəyyənədicə eksperiment);
- xüsusi işlənilib hazırlanmış kompleks metodika əsasında tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının formalaşdırılması işinin aparılması (formalaşdırıcı eksperiment);
- təklif olunan kompleks metodikanın səmərəliliyinin fərqli pedaqoji şəraitlərdə yoxlanılması (təcrübi-eksperimental işin korrelyasiyaedicə mərhələsi).

Təcrübi-eksperimental iş Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasında, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Musiqi və onun tədrisi metodikası ” kafedrasında, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin “Instrumental ifaçılıq ” kafedrasında və Naxçıvan Dövlət Universitetinin “Musiqi müəllimliyi” kafedrasında habelə 151, 47 saylı orta ümumtəhsil məktəblərinin bazasında aparılmışdır.

Daha öncə irəli sürülən vəzifələrə uyğun olaraq, təcrübi-eksperimental işin dinamikası üç dövrdən qurulmuşdur: müəyyənədicə, formalaşdırıcı və yoxlayıcı.

Təcrübi-eksperimental işin müəyyənədicə eksperimenti mərhələlər üzrə və respublikanın bir neçə tədris müəssisəsində aparılmışdır. Tədqiqat imtahan sessiyası dövründə aparılmışdır: 200-dən artıq məzun tələbə sorğuya cəlb olunmuşdur. Tələbələrin peşəkar musiqi - pedaqoji hazırlığının səviyyəsi yoxlanılmışdır. Əldə olunan cavabların təhlili və yoxlanılmasından sonra müəyyənədicə eksperimentdə iştirak

etmək üçün 160 tələbə seçilmişdir. Dəqiq göstəricilərin əldə olunması və onların müqayisə edilməsi üçün hər bir tədris müəssisəsində eyni sayda tələbə – 40 nəfər seçilmişdir.

Tələbələrin peşəkar-şəxsiyyətyönümlü hazırlıq səviyyəsi üç meyar üzrə müəyyən edilirdi: koqnitiv (nəzəri biliklər), əməli (praktiki vərdiş və bacarıqlar) və şəxsiyyətyönümlü (müsbət şəxsi keyfiyyətlər). Birinci göstərici tələbələrin imtahan sessiyası zamanı müəyyən edilmiş və onların əsas nəzəri ixtisas fənlərindən aldığı ballar əsasında qiymətləndirilmişdir:

İkinci meyar tələbələrin pedaqoji təcrübəsinin, onlar tərəfindən keçirilən açıq dərslərin nəticələri əsasında müəyyən edilirdi. Üçüncü meyar anketin köməyi ilə yoxlanılmışdır. Anketlərin suallarına ADPU-nun tələbələrinin gələcək musiqi müəllimi kimi təcrübə keçdiyi orta ümumtəhsil məktəblərinin şagirdləri cavab vermişdir. Yoxlamada tədqiqatın müəllifi və həmin məktəblərdə musiqi dərsləri deyən pedaqoqlar tərəfindən aparılmışdır. Üçüncü meyarın müəyyən edilməsi üçün tələbələrin şəxsi keyfiyyətlərinin inkişaf səviyyəsinin müəyyən edilməsi üzrə bir sıra sual tərtib olunmuşdur. Şagirdlər, anketdəki sualları oxuyub, razı olduqları halda anketdə qeyd olunmuş sözün altından xətt çəkməli, razı olmadıqda isə xətt çəkməməli idi. Anket elə tərtib olunmuşdur ki, şagirdlər müəllimin məhz hansı şəxsi keyfiyyətindən söhbət getdiyini aydın təsəvvür edə bilsin.

Anket №1

Sizin musiqi müəlliminiz

Mehribandır, sizə dərslərinizdə köməklik edir;

Diqqətlidir, sizin şəxsi problemlərinizlə maraqlanır, sizə rəğbət bəsləyir və diqqət göstərir;

Səbirlidir, söhbət zamanı sizin sözünüzü kəsmir, cavab verməzdən əvvəl düşünməyi təklif edir, bir şey aydın olmayanda səbirlə izah edir;

Qayğıkeşdir, sizin əhval-ruhiyyənizlə maraqlanır;

Təvazökardır, özünü uşaqlara nümunə göstərmir və öz uğurları ilə loğğalanmır;

Ədalətlidir, bütün şagirdləri eyni qiymətləndirir, seçilmişlərin qiymətlərini artırmır, həm qabiliyyətli, həm də geriləyən şagirdlərə

kömək edir;

Dürüstdür, şagirdləri, onların valideynlərini aldatmır, səhv etdikdə günahını etiraf edir;

Tələbkardır, təkcə şagirdlərə qarşı deyil, ilk öncə, özünə qarşı;

İntizamlıdır, dərslərə heç vaxt gecikmir və dərs ərzində materialı izah etməyi, ev tapşırığını yoxlamağı və evə yenisini tapşıрмаğı çatdırır;

Səliqəlidir, masasının üstündə hər şey öz yerindədir, özündən sonra heç vaxt dağınıq sənəd və kağız saxlamır, hər zaman səliqəli görünür, sinifdə təmizliyə nəzarət edir, şagirdlərə məktəb gigiyenasına əməl etməyi aşılayır;

Nəzakətlidir, dərslərdə qışqırmır və ədəbsiz ifadələr işlətmir;

Zəhmətsevərdir, dərslərdə kənar işlərə və söhbətlərə vaxt ayırmır, ətraflı və anlaşılan şəkildə izah edir və öyrədir.

Anket sorğusunun nəticələrini ümumiləşdirərkən qeyd etmək lazımdır ki, musiqi müəlliminin şəxsi keyfiyyətlərini müəyyən edən üçüncü meyar üzrə tədqiqatımız baxımından maraqlı məlumatlar əldə olunmuşdur. 1 sayılı anket vasitəsilə sorğuda iştirak edən orta sinif şagirdlərinin təxminən 85% stabil olaraq, ədalətlik keyfiyyətinə birinci yeri verir. Tələbkarlıq ikinci yeri tutur. Fənni bilmə – üçüncü yerdədir. İlk onluqdakı yerləri müəllimin mənəvi keyfiyyətləri – mehribanlıq, şagirdlərə inam, ədəblilik, səbirlik, təvazökarlıq, sadəlik, qayğıkeşlik, intizamlılıq, mənəvi saflıq tutur.

Anket sorğusu keçirildikdən sonra hər üç meyarlar üzrə (koqnitiv, əməli və şəxsiyyətyönümlü) nəticələr yekunlaşdırılmışdır.

Müəyyənədicə eksperiment prosesində müəyyən olunmuşdur ki, müəllimin peşəkar, müsbət şəxsi keyfiyyətlərinin göstəricisi təhsil alanların kiçik yaş qruplarından tutmuş ali təhsil pilləsində bütünlük yaş qrupları üçün əhəmiyyətlidir. Lakin buna baxmayaraq, tələbələr müəllimin peşəkar bilik və fəaliyyət keyfiyyətlərinə üstünlük vermişdir. Bu nəticə tələbələrin anket sorğusu əsasında çıxarılıb. Tələbələr “Hansı müəllimdə oxumaq istərdiniz?” sualına onlara təklif olunan iki variantdan a) yüksək peşəkarlığa malik, lakin müsbət şəxsi keyfiyyəti olmayan müəllimdə və b) müsbət şəxsi keyfiyyətləri olan, lakin kifayət qədər peşəkar olmayan müəllimdə) birincisini seçib. Birinci variantı seçmələrini tələbələr belə əsaslandırırmışdır ki,

keyfiyyətli bilik almaq naminə müəllimə qarşı şəxsi antipatiyalarını kənara qoymağa və mənfi şəxsi keyfiyyətlərinə baxmayaraq, ona dözməyə hazırdılar. Məktəblilər isə, xüsusilə də azyaşlı məktəblilər, müəllimin şəxsi keyfiyyətlərinə üstünlük verir.

2.2. “Eksperimentin II əsas – formalaşdırıcı (2014-2016-cı illər) və III – yoxlama dövrünə (2016-2017-ci illər)” həsr olunub.

Formalaşdırıcı eksperiment 2014-cü tədris ilində başlamış və 2016-cı ildə başa çatmışdır.

Mühazirələr, seminarlar, praktiki yoxlama dərsləri, müəllifin özü tərəfindən, yoxlamalar-sorğular, imtahanlar, anket sorğuları – ADPU-nun “Musiqi və onun tədrisi metodikası” və Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasının müəllimlərinin iştirakı ilə aparılmışdır.

Müəyyənədiçi eksperimentin sonunda qeyd olunan nöqsanları nəzərə alaraq, formalaşdırıcı eksperimentin əsas vəzifələri aşağıdakılar olmuşdur:

- tələbəyə dərin biliklər, praktiki təcrübə və müsbət şəxsi keyfiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsində öyrətmək;
- geniş tədris-tərbiyə erudisiyasının əldə olunması üçün şərait yaratmaq;
- optimal qərarların qəbul edilməsini təmin edən peşəkar refleksiya qabiliyyətini inkişaf etdirmək;
- gözlənilmədən yaranmış vəziyyətdən asılı olmayaraq özünü idarə etmək;
- özünü ələ almağı öyrətmək;
- tələbələrin formalaşdırıcı təşkilati mədəni mənəvi-əxlaqi varlığını yaratmaq.

Tədris ilinin (2014-2015) əvvəlində formalaşdırıcı eksperimentdə iştirak edən tələbələrin kompleks pedaqoji hazırlığının yoxlanılması üzrə ilk yoxlama keçirilmişdir. Üç əsas meyarlar (bilik, praktiki və şəxsiyyətyönümlü) yoxlanılmışdır və ümumi nəticələr çıxarılmışdır.

Təcrübi-eksperimental işin formalaşdırıcı mərhələsinin ilk yoxlamasına yekun vuraq:

- müəyyənədiçi eksperimentin birinci meyar üzrə nəticələri – yüksək;
- müəyyənədiçi eksperimentin ikinci meyar üzrə nəticələri – orta;

- müəyyənədicə eksperimentin üçüncü meyar üzrə nəticələri – aşağıdır.

Formalaşdırıcı eksperimentin ilk yoxlaması keçirildikdən sonra müəllif musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin kompleks tədris metodikasının tətbiqinə başlamışdır. İlk öncə, bütün tələbələr eksperimental və nəzarət qruplarına bölünmüşdür. Eksperimental qrupa ADPU-nun “musiqinin tədrisi metodikası”, BMA-nın “ixtisas fəninin tədrisi metodikası” və pedaqoji hazırlıq kursunu keçən tələbələr daxil edilmişdir. Nəzarət qrupuna isə Naxçıvan Dövlət Universitetinin və ADMİU-nun musiqi fakültəsinin tələbələrə daxil edilmişdir.

Kompleks hazırlıq prosesi mühazirə, seminar və praktiki məşğələlərdə həyata keçirilirdi.

Formalaşdırıcı eksperiment prosesində tələbələrdə müsbət şəxsi keyfiyyətlərin tərbiyələndirilməsini stimullaşdıran xüsusi metodlar tətbiq edilmişdir.

- Musiqi dərsi zamanı tələbə tərəfindən öz peşə səhvlərini izləməsi metodu.

- Xüsusi nümunə dərslərin köməyi ilə tələbələrin şəxsi keyfiyyətlərinin stimullaşdırılması metodu.

- Tələbənin sərbəstliyinin, məsuliyyətinin və fəallığının pedaqoji çətinliklərin aradan qaldırılması yolu ilə stimullaşdırılması metodu.

- Pedaqoji davranışın müxtəlif variantlarının tutuşdurulması-müqayisəsi və sonradan onların müstəqil təhlili və həlli metodu.

- Şagirdlə hərtərəfli və daha dərinədən tanış olmaq məqsədilə tələbədə şagirdin fərdiyyətinin öyrənilməsinə marağın stimullaşdırılması metodu.

- Öldə olunan nəticələrin müstəqil qiymətləndirilməsi metodu.

Təcrübə göstərir ki, yuxarıda qeyd olunan metodiki üsullar tələbələrdə sərbəst düşünmək, fikirləşmək, düşünülərək qəbul olunmuş qərar əsasında pedaqoji davranış və hərəkətlərin bu və ya digər variantını seçmək bacarığı birdən-birə yaranmır, bu, konkret üsulların köməyi ilə məqsədyönlü iş prosesində formalaşır və həmin üsullar kompleks şəkildə götürülərsə, tələbədə lazımı şəxsi müsbət peşəkar keyfiyyətləri formalaşdırma bilər.

Tədris ilinin (2014-2015) sonunda formalaşdırıcı eksperimentdə

iştirak edən tələbələrin kompleks pedaqoji hazırlıq səviyyəsinin yoxlanılması üzrə ikinci yoxlama keçirilmişdir. Üç əsas meyar yoxlanılmışdır: bilik, praktiki və şəxsiyyətyönlü meyarlar. Əldə olunan bütün nəticələr ümümləşdirilmişdir.

2015-2016-cı tədris ilinin sonunda formalaşdırıcı eksperimentdə iştirak edən tələbələrin kompleks musiqi-pedaqoji hazırlıq səviyyəsinin yoxlanılması üzrə üçüncü yoxlama keçirilmişdir. Əvvəl də olduğu kimi üç əsas meyar qiymətləndirilirdi: bilik, praktiki və şəxsiyyətyönlü. Bütün əldə olunan cavabların əsasında ümumi nəticələr çıxarılmışdır.

Beləliklə, təcrübi-eksperiment işin formalaşdırıcı mərhələsinin ikinci yoxlamasına yekun vuraq:

- Formalaşdırıcı eksperimentin ikinci yoxlamasının birinci meyar üzrə nəticələri – eksperimental və nəzarət qruplarında yüksək:

- İkinci meyar üzrə nəticələri – eksperimental qrupda yüksək, nəzarət qrupunda orta:

- Üçüncü meyar üzrə nəticələri – eksperimental qrupda yüksək, nəzarət qruplarında aşağıdır.

Əldə olunan nəticələr tələbələrin müsbət şəxsi keyfiyyətlərinin və onların praktiki fəaliyyətinin xeyli artdığını və bütövlükdə tədqiqat müəllifinin tətbiq etdiyi tələbələrin peşə hazırlığı üzrə xüsusi kompleks metodikanın effektivliyini təsdiq edir.

Eksperimentin III – yoxlama dövrünü 2016-2017-ci illər əhatə edir. Təcrübi-eksperimental işin son üçüncü mərhələsi 2016-cı tədris ilində başlamış və 2017-ci tədris ilində davam etmişdir. İki yoxlama aparılmışdır: tədris ilin əvvəlində və sonunda. Təcrübi-eksperimental işin üçüncü yoxlama mərhələsi Milli Konservatoriyanın bazasında aparılmışdır.

Yoxlayıcı eksperimentin məqsədi formalaşdırıcı eksperiment zamanı əldə olunan nəticələrin tam (təkrar) yoxlanması, habelə digər ali tədris müəssisəsi şəraitində kompleks tədris metodikasının effektivliyinin təsdiq edilməsi idi. Yoxlayıcı eksperimentdən əvvəl iddiaçı eksperimental qrupun müəllimlərini tələbələrə kompleks tədris metodikasının mahiyyəti və məzmunu ilə tanış etdi.

İddiaçı təcrübi-eksperimental işin bütün yoxlama mərhələsini müşahidə etmiş və yoxlamışdır. O, milli konservatoriyanın tələbələri

ilə keçirilən açıq dərslərdə iştirak etmiş və aparılan eksperimentin gedişini müşahidə edərək, bu barədə gündəlik tərtib etmişdir. Eksperimentdə iştirak edən hər bir müəllim eksperimental qrupa daxil olan tələbələrə ilə bir neçə açıq dərs keçirmişdir. Bu dərslər zamanı tələbələr məsləhətçi müəllimin müşahidəsi altında şagirdlərlə dərs aparırdı.

Tədris ili ərzində iki yoxlama aparılmışdır. Bu yoxlamalarda yoxlayıcı eksperiment zamanı əldə olunan məlumatlar yoxlanılmış, qeydə alınmış və müqayisə edilmişdir.

Mühazirə kursu və praktiki fərdi dərslər başa çatdıqdan sonra tələbələrin peşəkar musiqi-pedaqoji hazırlığının hər üç meyarı aşağıdakı parametrlər üzrə yoxlanılmışdır:

1. Şagirdin fərdiyyətini müəyyən etmək bacarığı.
2. Onda musiqi dərslərinə həvəs oymatmaq bacarığı.
3. Musiqi biliklərini yaradıcı və maraqlandırıcı şəkildə tədris etmək bacarığı.
4. Şagirdə sərbəstliyi və özünə tənqidi yanaşmanı aktivləşdirmək bacarığı.
5. Şagirdlə qarşılıqlı münasibət qurmaq bacarığı.
6. Şagirdin ümumi musiqi tərbiyəsi və tədrisi prosesinə birgə təsir göstərmək məqsədilə valideynlərlə əməkdaşlıq etmək bacarığı.

Yoxlayıcı eksperimentin sonunda koqnitiv, əməli və şəxsi meyarların yoxlanılmasının köməyi ilə tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının səviyyəsi yenidən yoxlanıldı və nəticələr birinci və ikinci yoxlamaların göstəriciləri arasında əhəmiyyətli fərqi olduğunu təsdiq edir:

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, üçüncü şəxsi meyar üzrə göstəricilər təxminən iki dəfə artmışdır.

Təkcə 2016-2017-ci tədris ili ərzində hər üç meyar üzrə göstəricilər artmış, bu da, bütövlükdə, tələbələrin peşəkar və şəxsi keyfiyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsinə yönəldilmiş xüsusi kompleks metodikanın tətbiqi ilə əlaqədardır.

Bütövlükdə, formalaşdırıcı eksperimentdən sonra aparılan yoxlamanın nəticələri müəllifin işləyib-hazırladığı tələbələrin xüsusi peşəkar musiqi-pedaqoji hazırlığı üzrə kompleks metodikanın elmi və praktiki əsaslılığını bir daha təsdiq etmişdir.

Bütün təcrübi-eksperimental iş prosesində əldə olunan, on cədvəl və altı qrafikdə əyani şəkildə təqdim olunan nəticələr aparılan tədqiqatın elmi və praktiki əhəmiyyətini təsdiq edir. Nəticələr hazırkı tədqiqatın musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığına peşəkar və şəxsi keyfiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi üzərində qurulmuş kompleks yanaşmanın zəruriliyi haqqında elmi hipotezasını bir daha vurğulayır.

Dissertasiyanın sonunda **nəticələr** verilir. Alınan elmi-nəzəri (birinci fəsildə) və praktiki (ikinci fəsildə) məlumatlara əsaslanaraq bütün elmi araşdırmanın yekun nəticələri ümumiləşdirilmişdir. Onlar dissertasiyanın bütün bəndlərinin sonunda verilən vacib müddəalara əsaslanmışdır. Musiqi müəlliminin fəaliyyətində şəxsi və peşəkar keyfiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi problemi müasir təhsilin meyarları və tələbləri baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda dünya təhsil məkanı sürətlə inkişaf edir, getdikcə daha təsirli və səmərəli texnologiyalar axtarışında təlim və təhsil sistemləri intensiv şəkildə təkmilləşdirilir. Nəticədə, bu aktual və mürəkkəb məsələlərin həllində pedaqoji peşənin rolu, funksional əhəmiyyəti və məsuliyyəti artır.

Məlum olduğu kimi, insan fəaliyyətinin ən mürəkkəb sahələrindən birini pedaqoji iş təşkil edir. Müəllimlik peşəsi elə bir sahədir ki, nəzəri və praktiki bilik, bacarıq və qabiliyyətlər üzrə müəyyən təcrübənin əldə olunmasını tələb edir. Pedaqoji istedad – şəxsi keyfiyyətlər və yüksək pedaqoji mədəniyyət və etika qaydalarından təşkil olunmuş bir kompleksdir.

Adı qeyd olunan bütün bu keyfiyyətlər ali təhsil müəssisələrində psixologiya-pedaqogika fənləri üzrə dərs prosesi zamanı tələbələrdə formalaşdırılmalıdır.

Bu faktlar təsdiqləyir ki, musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə oxuyan fakültələrin məzunlarının xüsusi şəxsi keyfiyyətə malik olması zəruridir. Xüsusi şəxsi keyfiyyətə malik olmaqla, onlar gələcəkdə öz professional fəaliyyətini təmin edə biləcəklər.

Tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığı probleminə kompleksli yanaşılmalıdır və bu kompleksli yanaşmaya üç aspektdən baxılmalıdır. Bu aspektlərin inteqrasiyası aşağıdakı kimi öz əksini tapmalıdır:

- musiqi-pedaqoji fənlərin məzmununun təkmilləşdirilməsi;

- tələbələrin praktiki fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi və genişləndirilməsi;
- tələbələrin professional fəaliyyətinin tələb etdiyi müsbət (şəxsi) keyfiyyətlərin üzə çıxarılması və tərbiyə olunması, bu keyfiyyətlərin iş prosesində tətbiq edilməsi.

Musiqi-pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb və çoxterkibli kompleksdir. Onun daxilində zəruri olan professional və müsbət şəxsi keyfiyyətlər bir-biri ilə fəal surətdə inteqrasiya edir və bu proseslərin tam şəkildə birləşməsinə əlverişli şərait yaradır. Musiqi müəlliminin professional hazırlığı da həmçinin öz daxilində universal bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin inteqrasiyasını ehtiva edir. Bunlardan pedaqoji, musiqi (ifaçılıq, nəzəri, tarixi), psixoloji, artistik, kommunikativ və digərlərini qeyd etmək olar. Əvvəlcə onlardan ən vacibini nəzərdən keçirək.

Musiqi (nəzəri, tarixi və ifaçılıq) və psixoloji-pedaqoji biliklərin qarşılıqlı əlaqəsi musiqi-pedaqoji professionalizmin əsas göstəricisidir.

Musiqi-pedaqoji peşənin zəruri keyfiyyətlərindən biri – tolerantlıqdır. Tolerantlıq musiqi müəlliminin şəxsi-professional keyfiyyətləri içərisində ən aparıcı və əhəmiyyətli yer tutur. Hazırkı dövrdə alimlər tolerantlığı insan şəxsiyyətinin ən müsbət keyfiyyətlərindən biri kimi vurğulayırlar.

Musiqi müəlliminin professional keyfiyyətlərindən biri də artistizmdir. Əsl pedaqoji artistizm – böyük iş təcrübəsi zamanı əldə olunmuş ustalıqdır, onun əsasını professionalizm və texnika təşkil edir.

Beləliklə, musiqi müəlliminin peşəkar keyfiyyətləri dedikdə, bunun daxilində həm musiqi, həm pedaqoji, həm də psixoloji biliklər cəmləşir. Bütün bu biliklər təhsil prosesində əldə olunur və tələbə xüsusi təfəkkürə, fəaliyyət metodlarına yiyələnir. Bunların içərisində aşağıdakıları qeyd etmək olar: musiqi və pedaqoji fəaliyyətin harmonik vəhdətinə nail olmaq, fənnin predmetinin metodikasına yiyələnmək, psixoloji hazırlıq, ümumi erudisiya, geniş mədəni görüş dairəsi, pedaqoji ustalığ, pedaqoji əmək texnologiyalarına yiyələnmək, təşkilatçılıq bacarığı, pedaqoji ədəb və mərifət, ünsiyyətçilik, tolerantlıq, pedaqoji artistizm, nətiqlik sənəti və s.

Müəllimin pedaqoji keyfiyyətləri onun şəxsi keyfiyyətlərindən ayrılmazdır. Yəni, insani keyfiyyətlər professional cəhətdən əhəmiyyət kəsb edir, təlim-təhsil prosesində əlverişli zəmin yaradır. Bu

keyfiyyətlərlə yanaşı alimlər aşağıdakıları da qeyd edirlər: insanpərvərlik, səbr, təmkin, mehribanlıq, rəhmdillik, alicənablıq, düzgünlük, məsuliyyət, obyektivlik, səxavət, insanlara hörmətlə yanaşmaq, yüksək mənaəviyyət, nikbinlik, emosional tarazlılıq, ünsiyyətçiliyə meyllilik, yetirşdirdiyi tələbələrin həyatına maraq, xeyirxahlıq, özünütənqid, səmimilik, təmkin, vətənpərvərlik, möminlik, prinsipiallıq, qayğıkeşlik, həssaslıq, emosional mədəniyyət və s. Bu cəhətlər bir yerdə cəmləşərək musiqi müəlliminin professional-şəxsi fəaliyyət kompleksini yaradır.

Başqa cür desək, kompleksli metodika üç əsas funksiya həyata keçirir: bunlar - təhsil, tərbiyə və inkişaf funksiyalarıdır. Əsas məsələ burada prosesin düzgün idarə edilməsidir.

Gələcək musiqi müəllimlərinin professional-şəxsi keyfiyyətləri üç meyar üzrə qiymətləndirmək olar:

Kognitiv meyar – təhsil prosesinin kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdən effektivliyini göstərən əlamətdir. Əsas götürülən bu əlamət öz daxilində biliklərin genişləndirilməsini (ilkin səviyyə ilə müqayisədə), biliklərin real həcmi (standartların tələbləri ilə müqayisədə), nəzəri və praktik məsələlərin həllində biliklərin aktuallaşdırılması, yeni situasiyalarda biliklərin tətbiqi, praktik fəaliyyətdə biliklərin effektivliyinin tətbiqini cəm edir.

Əməli meyar – idrak prosesinin formalaşmasını, praktik (musiqi-pedaqoji) bacarıqların qiymətləndirilməsini, bacarıqların həcmi, bacarıqların nəzəri əsasının mənimsənilməsini, inteqrasiyalılığı (kompleksliliyi), sabitliyi və sarsılmazlığı, zərəkliyi və çevikliyi (yeni situasiyalara) cəm edir.

Şəxsi meyar – təhsil vasitəsi ilə tələbənin inkişaf edən xarakterini, onun intellektual və mənaəvi irəliləyişini, qəbul etdiyi biliklərin şəxsi mahiyyətini, təhsildən məmnuniyyətini, digər tələbə və həmkarları ilə ünsiyyətini, refleksiyaya meylliliyini, özünüinkişaf və özünütərbiyəni qiymətləndirməyə imkan verir.

Beləliklə, tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının kompleksli metodikasının məzmununu iki mühüm komponent təşkil edir: professional və şəxsi müsbət keyfiyyətlər. Bunlardan hər biri xüsusi göstəricilərdən ibarətdir. Bu göstəricilər daim dialektik və harmonik inkişafdadır. Onlar vahid, tam professional-şəxsi kompleks əmələ

gətirir.

Eksperimental iş üç mərhələ üzrə keçirilmişdir. Bu mərhələlərdən hər birində müəyyən eksperiment növü tətbiq olunmuşdur: I mərhələ - 2012-2014-cü illər keçirilərək, müəyyənəedici – konstataasiya xarakter daşımışdır. II mərhələ -- 2014-2016-cı illər keçirilərək, formalama xarakteri daşımışdır. 2016-2017-ci illər ərzində keçirilən III mərhələ isə nəzarət-korrelyasiya xarakteri daşımışdır. Əldə olunan nəticələr tədqiqat işinin elmi və praktiki əhəmiyyətini təsdiqləyir, irəli sürülən elmi fərziyyənin inandırıcılığı və doğruluğunu vurğulayır, musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin professional və şəxsi pedaqoji hazırlığının qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanan kompleksli metodikanın zəruriliyini üzə çıxarır.

Beləliklə, aparılan təcrübi-eksperimental işin nəticələri göstərir ki, təhsilin kompleksli metodikası musiqi-müəllimliyi üzrə təhsil alan tələbələrin professional və şəxsi hazırlığının integrasiyasını aktivləşdirərək və nəzəri-praktiki aprobasiyadan keçərək, metodik əhəmiyyətini təsdiqləmişdir. Təcrübi-eksperimental işin nəticələri 10 cədvəl və altı qrafik təsvirlərdə öz əksini taparaq, müəllif tərəfindən irəli sürülən elmi müddəaların – tələbələrin təhsilində kompleksli metodikanın məqsədəuyğunluğu və zəruriliyini tam şəkildə təsdiqləyir. Təcrübi-eksperimental işin yekun nəticələri təsdiqləməyə əsas verir ki, təhsilin kompleksli metodikası musiqi-müəllimliyi ixtisasə üzrə təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyəsində tam şəkildə tətbiq oluna bilər.

Bir daha qeyd edək ki, dissertasiya tədqiqatının nəticələri musiqi müəlliminin müsbət şəxsi və peşəkar keyfiyyətləri kompleksinin nəzəri və praktik təhlili, öyrənilməsi və sınaqması üçün çox ölçülü bir prosesdir və bu şagirdlərin ümumi musiqi və pedaqoji hazırlığını yaxşılaşdırmağa imkan yaradır. Müəllifin hazırladığı metodoloji sistem musiqi-pedaqoji ünsiyyət və qarşılıqlı anlaşma prosesinə müsbət təsir göstərir. Peşəkar və şəxsi keyfiyyətlərin yüksək səviyyədə formalaşması musiqi müəlliminə məktəblilərin təlim və tərbiyə problemlərini uğurla həll etməyə imkan verir. Tədqiqatın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, musiqi müəllimlərinə xas peşəkar şəxsi keyfiyyətlər və xüsusiyyətlər kompleksinin formalaşmasının təbiəti və dinamikası ortaya çıxır. Musiqi müəllimliyi ixtisası üzrə

tələbələrin peşə hazırlığının təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş xüsusi bir metodoloji sistem təklif olunur.

Dissertasiyanın məzmununa uyğun olaraq müəllifin aşağıdakı əsərləri çap olunmuşdur:

1. Исмаилова, К.Г. Проблема взаимодействия профессиональных и личных качеств в деятельности учителя музыки // – Горно-Алтайск: «Мир науки, культуры, образования», – 2017. № 2 (63), – с. 228-230.

2. Исмаилова, К.Г. Артистизм как необходимое качество музыкально-педагогической профессии // Сборник научных трудов по материалам IV Международной научно-практической конференции «Формирование и развитие научных знаний студентов и школьников с опорой на комплексный системный подход», – Горно-Алтайск: – 13-15 июля, – 2017, – с. 122-126.

3. İsmayılova, K.Q. Tələbələrin musiqi-pedaqoji təhsilində humanizm ənənələri // Türksöylü xalqların musiqi mədəniyyətinin tədqiqi problemləri. XVII Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, – Bakı: – 2018, – s. 176-178.

4. İsmayılova, K.Q. Ali musiqi-pedaqoji təhsil sisteminin səciyyəvi xüsusiyyətləri // – Bakı: HARMONY международный культурологический журнал, – 2018. № 17, – s. 1-4.

5. İsmayılova, K.Q. Müasir tələbələrin musiqi-pedaqoji hazırlığının təhlili // – Bakı: “Konservatoriya” elmi jurnal, – 2018. № 1 (39), – s. 53-56

6. İsmayılova, K.Q. Tolerantlıq – musiqili pedaqoji sənətin zəruri cəhəti kimi // – Bakı: Musiqi dünyası, – 2018. № 1 (74), – s. 56-58.

7. İsmayılova, K.Q. Musiqi müəlliminin fəaliyyətində peşə və şəxsi keyfiyyətlərin birliyi // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXII Respublika elmi konfransının materialları, – Bakı: ADPU nəşriyyatı, – 2019. – s. 324-326.

8. İsmayılova, K.Q. Tələbələrin peşə və şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşması problemi // – Bakı: Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri, – 2020. № 1 (8), – s. 32-37.

9. İsmayılova, K.Q. Musiqi müəlliminin pedaqoji fəaliyyətində

artistizm keyfiyyəti // – Bakı: Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri, – 2021. №1 (9), – s. 20-25

10. İsmayılova, K.Q. Tələbələrin professional musiqi-pedaqoji peşə hazırlığının əsas göstəriciləri // – Bakı: Mədəniyyət/Culture, – 2021. №2, mart-aprel (336),- s. 90 -91

Dissertasiyanın müdafiəsi 16 mart 2022-ci il tarixində saat 12:00 Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küçəsi 98.

Dissertasiya ilə Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 15 fevral 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 10.02.2022

Kağız formatı: 60×84^{1/16}

Həcm: 41 328 işarə

Tiraj: 100